

Człowiek i Środowisko
41 (4) 2018, s. 13–38

Maciej Cesarski

SOCJOLOGIA MIESZKALNICTWA W POLSCE – GENEZA, ROZWÓJ I PRZYSZŁOŚĆ

Słowa kluczowe: polityka mieszkaniowa, socjologia mieszkalnictwa w Polsce, więź społeczna, integracja społeczna, spójność społeczna, infrastruktura osadnicza, polityka osadnicza, przestrzeń zamieszкана, przestrzeń zamieszkiwania, przestrzeń społeczna, przestrzeń fizyczna, zagospodarowanie przestrzenne, trwałe zrównoważony rozwój.

1. Wprowadzenie

Kryzys praktycznego oddziaływania nauk społecznych, w tym polityki mieszkaniowej, stanowi jeden ze współczesnych problemów cywilizacji zachodniej związanych z rozwojem społeczno-gospodarczym warunkowanym nieustannym wzrostem ekonomicznym (Wallerstein 2007a: 13–40; Wallerstein 2007b: 65–86). Nowoczesność, obejmująca również postmodernizm, przejawia się dziś jako „płynna nowoczesność” (Bauman 2000: 5–10; Habermas 2000: 378–412; Bauman 2006: 5 i dalsze). Nauki społeczne notują największe osiągnięcia w tradycyjnie rozumianej epoce modernizmu jako ruchu w szeroko rozumianej kulturze z przełomu XIX w. i XX w., dążącego do kształtowania rozwoju cywilizacyjnego zgodnie z pojęciem sprawiedliwości i ładu społecznego. Humanistyczne nadzieje na przyszłość zderzają się w XX w. z totalitarnym zanegowaniem większych projektów społecznych dotyczących także mieszkalnictwa. Usunięcie lub zaniechanie ich patologicznych form podważa jednak stojące za nimi idee i wartości (Horkheimer, Adorno 1994: 11–59; Desol 2003: 7–14, 149–164). Od lat 70., w dobie narastania „płynnej nowoczesności” mającej neoliberalny

ekonomiczny podkład, te idee i wartości są coraz bardziej nadwątlane. Na tym tle formułowana jest niekiedy na gruncie socjologii miasta teza o odrywaniu się przestrzeni społecznej od przestrzeni fizycznej (Cesarski 2010b: 43–58). Kwestionuje się tym samym celowość świadomego kształtowania przestrzeni zamieszkiwania, a zwłaszcza fizycznych form przestrzeni zamieszkałej w aspekcie społecznym.

Od połowy XIX w. rozpoczynają się w Europie Zachodniej próby kształtowania sytuacji mieszkaniowej oparte na publicznych przesłankach pragmatycznych. Dzieje się tak po niemal stuleciu skrajnie żywiołowego wzrostu ekonomicznego i urbanizacji wraz z narastaniem problemów grożących rewolucją społeczną. W Polsce nieliczne elementy tak rozumianej polityki mieszkaniowej dostrzec można – nie licząc wcześniejszych niedostatecznych, nieskoordynowanych posunięć państw zaborczych i akcji filantropijnych – dopiero po uzyskaniu niepodległości. Problem mieszkaniowy w naszym państwie opóźnionym w rozwoju kapitalizmu jest zatem szczególnie złożony (Cegielski 1957: 19–98; Andrzejewski 1974 b: 39–119). W odróżnieniu od szeregu dziedzin i obszarów właściwych polityce społecznej w II Rzeczypospolitej nie istnieją centralne instytucje o randze ministerialnej oraz inne o ogólnopaństwowym, zwłaszcza praktycznym oddziaływaniu, zajmujące się polityką mieszkaniową i jej aspektami społecznymi (Grata 2013: 9 i dalsze). W tej sytuacji istotnym aktem dla propagowania społecznej polityki mieszkaniowej w Polsce dającym szersze instytucjonalne zarzewie sądów z zakresu socjologii mieszkalnictwa staje się utworzenie w 1929 r. Polskiego Towarzystwa Reformy Mieszkaniowej (PTRM), (L.B.: 17).

Od połowy XX w. kształtowanie sytuacji mieszkaniowej nabiera w czołowych państwach Europy Zachodniej cech systemu interwencji – staje się polityką mieszkaniową podporządkowaną mechanizmom gospodarki rynkowej. Polityka ta w formie interwencjonizmu znajduje uzasadnienie zwłaszcza w teorii Keynesowskiej oraz doktrynie państwa opiekuńczego (Andrzejewski 1987: 32–43). Państwo to dopuszcza przekształcanie negatywnych liberalnych praw podstawowych – w tym prawa do mieszkania – chroniących rzekomo sferę prywatną przed ingerencją państwa w pozytywne prawa uczestnictwa zapewniane przez owe państwo. Istnieje więc tu ciągłość tradycji liberalnej. Państwo opiekuńcze i państwo liberalne czerpią swoje wpływy z podatków, ingerując w ten sposób w społeczny rozkład dochodów i majątku, a nie w rozporządzanie własnością prywatną. Liberalna gwarancja tej własności tonowana jest przez normy socjalne głównie w postaci prawa do pracy i mieszkania, nielikwidujących bezrobocia i bezdomności (Habermas 2008: 399–418). Działania socjalne

dotyczące najbardziej zagrożonej buntem mas sfery życia społecznego wyrastają z kapitalistycznego liberalnego państwa prawa, od początku zorientowanego w aspekcie społeczno-gospodarczym na wzrost ekonomiczny.

Liberalizm sprowadza kwestię społeczną, w tym mieszkaniową, do współczesnej kwestii socjalnej na bazie redukcji znaczenia państwa i sektora publicznego. Polityka publiczna doprowadza do największych społecznych osiągnięć kapitalizmu, także w zakresie społecznego budownictwa mieszkaniowego, w czasach państwa opiekuńczego niewyzbywającego się tradycji liberalnego państwa prawa (Cesarski 2014a: 115–134). Odpowiedzią na perturbacje wzrostu ekonomicznego i kryzysy zapoczątkowane latami 70., które podważyły model państwa opiekuńczego, jest, dające doraźne w wymiarze cywilizacyjnym efekty, przywracanie dziewiętnastowiecznego liberalizmu gospodarczego jako neoliberalizmu. Od tego czasu rozpoczyna się generalny regres polityki mieszkaniowej skierowanej na cele społeczne, będącej od połowy XIX w. w równoległej niewdzięcznej roli czynnika podtrzymywania wzrostu ekonomicznego (Cesarski, 2013c: 255–267).

Polityka mieszkaniowa traktowana tradycyjnie jako element polityki społecznej staje się w okresie powojennym samodzielną specjalizacją naukową. W Polsce wyodrębnia się także socjologia mieszkalnictwa. Po II wojnie światowej zachodzą zasadnicze przemiany społeczno-gospodarcze w wielu państwach Europy Środkowej, w tym w Polsce. Związane są z odejściem od gospodarki rynkowej i ogłoszoną budową społeczeństwa socjalistycznego. Państwa tzw. realnego socjalizmu podejmują bez przełomowych rezultatów próby bezpośredniego zaspokajania potrzeb mieszkaniowych związanych – jak przedtem w państwach zachodnich – z rozbudową przemysłu i urbanizacją.

Transformacja systemowa rozpoczęta w Polsce po 1989 r. przywraca gospodarkę wolnorynkową, podporządkowując jej politykę mieszkaniową. Międzynarodowe otwarcie Polski w dobie globalizacji, członkostwo w Unii Europejskiej tworzą nową płaszczyznę spostrzegania tej polityki (Cesarski 2005b: 122–136). Można wtedy już mówić o przesłankach i wyzwaniach społecznej polityki mieszkaniowej typu globalnego związanych z kształtowaniem fizycznych postaw przestrzeni zamieszkałej, w tym urbanizacyjnej, oraz spójności społecznej.

Po 1989 r. Polska dostarcza przykładów kwestii społecznych istniejących w państwie poddanym transformacji. Znamionnym przykładem tych kwestii są problemy kształtowania publicznej przestrzeni urbanizacyjnej związane z przeniesionymi do Polski wraz z transformacją strzeżonymi zamkniętymi osiedlami „wspólnych interesów” (Gądecki 2009: 9 i dalsze;

Blandy, Parsons 2003: 314–324; Wehrhahn 2003: 302–313). Osiedla takie stanowią przejaw współczesnych zasadniczych trudności w kształtowaniu właściwych relacji między przestrzenią urbanizacyjną a spójnością społeczną stanowiących przypadek szczególny relacji przestrzeni fizycznej i społecznej. Osiedla te stają się przedmiotem analiz społeczno-socjologicznych sięgających przesłanek antropologii miasta. Są zrazem przykładem niewłaściwych od lat 70. strukturalnych celów polityki mieszkaniowej i związanych z tym jej niepowodzeń. Odpowiada dziś temu widoczny w pełni od 2008 r. głęboki kryzys społeczno-gospodarczy obejmujący cywilizację zachodnią. Bezpośrednie źródła tego kryzysu podważającego istotę kapitalizmu tkwią w nadmiernym preferowaniu własności prywatnej nieruchomości mieszkaniowych, zwłaszcza sztucznie kreowanej spekulacyjnymi kredytami (Cesarski 2013a: 22–33). Zakorzenione w gospodarce rynkowej poczucie bezpieczeństwa i stabilizacji związane z własnością tych nieruchomości zostaje zakwestionowane. Ich nabywanie i posiadanie finansowane kredytami typu subprime może być źródłem znacznych kłopotów, w tym utraty miejsca zamieszkania. Decydują w tym przypadku cechy ekonomiczne tego elementu przestrzeni zamieszkaney (*Property...* 2011). Na tym przykładzie lansowane ostatnio odrywanie się przestrzeni społecznej od przestrzeni fizycznej okazuje się fikcją wobec konieczności świadomego kształtowania struktury przestrzeni fizycznej i społecznej, a zwłaszcza oddziaływania na fizyczne formy przestrzeni zamieszkaney.

Motywym przewodnim przedkładanego artykułu są punkty styeczne polskiej myśli mieszkaniowej, urbanistycznej, urbanizacyjno-osadniczej i socjologicznej. Socjologia mieszkalnictwa rozumiana jest w opracowaniu jako nauka badająca funkcjonowanie i zmiany społeczności i społeczeństw związane z mieszkaniem i przestrzenią zamieszkiwania, w tym zwłaszcza przestrzenią zamieszkaną. Łączącym się z tym przesłaniem artykułu jest przypomnienie istotnej roli zaczątków i rozwoju polskiej socjologii mieszkalnictwa w zakresie udowodnienia, że w przestrzeni zamieszkaney właściwości przestrzeni społecznej złączone są z kształtowaniem przestrzeni fizycznej. Próby rozrywania tej zależności dają złudne, krótkookresowe wrażenie rozwiązywania problemów społecznych, stanowiąc tylko ich odsuwanie w czasie i przestrzeni. W odniesieniu do polityki mieszkaniowej i socjologii mieszkalnictwa oznacza to związek sytuacji mieszkaniowej i jej aspektów społecznych z postrzeganiem przez ludzi i społeczności ludzkie swego miejsca w przestrzeni zamieszkaney, tj. w społeczeństwie. Dobór przywoływanej w opracowaniu literatury przedmiotu ma ilustrować taki punkt widzenia tej problematyki. Pierwsze symptomy, narodziny oraz do-

konania socjologii mieszkalnictwa w Polsce łączące się z naszkicowanymi wyżej dziejami i uwarunkowaniami polityki mieszkaniowej w naszym państwie i Europie Zachodniej, a także wyrastające z tego propozycje przeorientowania przyszłej płaszczyzny odniesienia socjologii mieszkalnictwa w ujęciu globalnym stanowią przedmiot a zarazem cel tego artykułu.

2. Załączki socjologii mieszkalnictwa w II Rzeczpospolitej

Polskie tradycje w tym zakresie nakazują przywołanie wywodzącego się z socjologii pojęcia więzi społecznej łączącego się z pierwiastkiem terytorialności, mającego inne liczne konotacje interdyscyplinarne. Pojęcia wprowadzonego w Polsce do polityki społecznej przez Ludwika Krzywickiego, Konstantego Krzeczковского, a także Stanisława Rychlińskiego (Krzywicki 1957: 9 i dalsze; Krzeczkowski 1947: 5–24, 56–65, 161–195; Rychliński 1976: 195–362). Pisząc jeszcze w XIX w. o kwestii mieszkaniowej i chaotycznym rozwoju miast rozrywających więź społeczną, Ludwik Krzywicki, prekursor społecznie ukierunkowanych badań mieszkaniowych w Polsce, porusza także socjologiczne aspekty stłoczenia ludności miejskiej (Krzywicki 1892b [podaję za: Krzywicki 1962: 11–13]; Krzywicki 1892a [podaję za: Krzywicki 1962: 136–138]; Cesarski 1997: 15–32). Kładzie w ten sposób jako jeden z pierwszych podwaliny pod rozwój socjologii miasta i ekologii społecznej osadnictwa, wiążącej zachowania i struktury społeczne z przestrzenią fizyczną (Krzywicki 1892c: 196–197; Krzywicki 1898: 68–69, także Krzywicki 1962: 187–191). W pracach Stanisława Rychlińskiego zagadnienia mieszkaniowe wplatają się m.in. w socjologię miasta. Ponadto zadania polityki urbanizacyjnej obejmują komunikację, zabudowę mieszkaniową oraz obiekty użyteczności publicznej zaliczane współcześnie do infrastruktury osadniczej. Przeobrażenia środowiska miejskiego bez naruszenia struktury fizycznej miasta okazują się – jak głosi – niemożliwe. Stanisław Rychliński zwraca szczególną uwagę na konieczność opanowania negatywnych przejawów spekulacji w obrocie ziemią. Widzi zatem ścisły związek przestrzeni społecznej z przestrzenią fizyczną (Rychliński 1935: 32–33; Rychliński 1936: 42–59 i 61–64). Konstanty Krzeczkowski podkreśla natomiast aspekt terytorialności gminy jako podmiotu polityki społecznej i komunalnej. Pisze, iż w sensie socjologicznym miasto różni się od wsi tylko tempem rozwoju (Krzeczkowski 1939: 7).

Podstawowe stwierdzenia dotyczące społecznej polityki mieszkaniowej pojawiają się w latach 20. i 30. XX w. Formułowane są wraz z wykształ-

caniem się polskiej szkoły podchodzenia do problematyki mieszkaniowej w działalności przede wszystkim: Teodora Teoplitzta, a także Konstantego Krzeczowskiego, Jana Strzeleckiego, Edwarda Strzeleckiego, Stanisława Tołwińskiego i innych (Cesarski 2013b: 58–86). Szkoła rodzi się w okresie, kiedy w najbardziej rozwiniętych ówczesnych państwach Europy Zachodniej zaczynają się działania czynnika publicznego w kierunku ograniczania deficytu mieszkań dla słabiej sytuowanej ludności. Gdy zadaniem społecznie zaangażowanych architektów i urbanistów staje się – zapowiedziane na przełomie XIX i XX w. w koncepcjach „miasta ogrodu” Ebenezera Howarda oraz miasta przemysłowego Tony’ego Garniera – unikanie kolizji czynników fizycznych i społecznych w funkcjach miasta. Czyli, oddzielenie arterii komunikacyjnych od ulic mieszkalnych zamkniętych dla ruchu kołowego, przeciwdziałanie przypadkowej lokalizacji usług bytowych itp. Od lat 20. i 30. XX w. osiedla mające spełnić te warunki wznoszone są pod wpływem modernistycznej architektury Bauhausu tworzonej przez Waltera Gropiusa oraz projektujących w podobnym klimacie Miesa van der Roche i Ernsta Maya i innych. Od 1920 r. mieszkaniowo-urbanistyczne poszukiwania Le Corbusiera przełamują odbiór zabudowy mieszkaniowej jako prostej sumy budynków. Umędzynarodowieniu sprawy mieszkaniowej pomagają Międzynarodowe Kongresy Architektury Nowoczesnej (Le Congrès internationaux d’architecture moderne – CIAM), w których uczestniczą przedstawiciele polskiej szkoły mieszkaniowej (Syrkus 1976: 19 i dalsze; Giedion 1968: 507–601, 752–774, 707; Frampton 2001: 20–149; *Friedewald* 2009: 4–128).

Polska szkoła badań mówi, że kwestia mieszkaniowa wyznaczana jest niedostatecznym standardem i głębokim strukturalnym niedoborem mieszkań dla znacznej części ludności pracowniczej. Jest skutkiem podporządkowania inwestycji mieszkaniowych mechanizmom rynku. Lepsze zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych tej ludności wymaga szerszego rozumienia problemów mieszkaniowych złączonych z architekturą i urbanistyką społeczną. Mieszkanie i budynek mieszkalny powinny być rozpatrywane przede wszystkim w związku ze zintegrowaną zabudową osiedlową z zielenią i podstawowymi usługami komunalno-społecznymi. Funkcja mieszkania zostaje więc rozszerzona na inne zagadnienia bytowe (Cesarski 2013b: 58–86). Problematyka więzi społecznej podejmowana jest zatem przez polską szkołę badań mieszkaniowych jako zadanie polityki w lokalnym środowisku zamieszkiwania wyznaczanym właściwie zagospodarowaną przestrzenią fizyczną (Minkiewicz 1999: 5–49).

Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa, utworzona 1921 r., staje się podstawowym polem doświadczalnym idei i założeń tej szkoły, także

w okresie okupacji poprzez prace tajnej Pracowni Urbanistyczno-Architektonicznej (PUA) przy Społecznym Przedsiębiorstwie Budowlanym WSM (Heyman 1976: 80–134; Mazur 1993: 31–153). Z PAU współpracuje Stanisław Ossowski piszący w tym czasie znaczące dzieła zwiastujące socjologię mieszkalnictwa, gdzie osią rozważań jest fizyczna przestrzeń zamieszka (Ossowski, *Urbanistyka...* 1967: 337–350; Ossowski 1967: 351–370; Ossowski 1967: 371–390). Stanisław Ossowski, podnosi znaczenie udziału świadomej woli w kształtowaniu struktury przestrzennej. Przekonuje, że określone fizyczne formy architektoniczno-urbanistyczne pełnią różne funkcje społeczne zależne od rzeczywistości społecznej, którą napotyka. Docenia współpracę socjologii z urbanistyką i architekturą w dziedzinie kształtowania przestrzennych form miasta i osiedla. Pisze o współpracy socjologa z architektem w nadawaniu przestrzeni osiedla mieszkaniowego funkcji socjologicznych, w tym tych specyficznych, które wyznaczają obraz danej społeczności. Stwierdza, iż „dystans sąsiedzki” nadaje dystansowi ekologicznemu bardziej ludzki wyraz. Koresponduje z tym także termin „wartości przestrzennej” wprowadzony przez Floriana Znanieckiego na oznaczenie aksjologicznego stosunku człowieka do przestrzeni. Pojęcie wiąże się z kulturalistycznym podejściem socjologicznym charakterystycznym dla teoretycznych podstaw ekologii społecznej w polskim dorobku tego badacza (Znaniecki 1928: 88–119). Myślenie Stanisława Ossowskiego i Floriana Znanieckiego w tym zakresie ma tradycje badawcze sięgające lat 20. XX w. i wywodzące się z dorobku chicagowskiej szkoły ekologii społecznej szukającej prawidłowości w relacjach czynników społecznych oraz rozwiązań funkcjonalnych terenów, zwłaszcza zajętych przez zabudowę mieszkaniową. Znaczące są w tym zakresie dokonania ekologii społecznej osadnictwa poszukującej związków zachowań społecznych i struktur społecznych z przestrzenią fizyczną, czyli z gospodarowaniem przestrzenią dla celów osadnictwa (Pióro 1982: 7–20; Czekał 2007: 358–371).

3. Powojenne wyodrębnianie się socjologii mieszkalnictwa – okres PRL

Początkowe badania PTRM reaktywowanego w latach 1946–1949 oraz utworzonego w 1949 r. Instytutu Budownictwa Mieszkaniowego, umocowanego na szczeblu ministerialnym, dotyczą diagnozy stanu zasobów i warunków mieszkaniowych, efektów odbudowy i rozmiarów budow-

nictwa oraz zmian sytuacji mieszkaniowej. Skoncentrowane są więc na podstawowych cechach fizycznej przestrzeni zamieszkaney. Wątki socjologiczne pojawiają się jednak już wtedy w pracy Adama Andrzejewskiego i Jerzego Cegielskiego, wykonanej pod opieką PTRM (Andrzejewski, Cegielski 1950). Badania tego typu rozwijane są następnie w duchu polskiej szkoły badań mieszkaniowych w IBM przekształconym od 1968 r., w Instytut Gospodarki Mieszkaniowej działający w różnych formułach do 2002 r. Poza środowiskiem IBM-IGM powojennej genezy socjologii mieszkalnictwa szukać należy także w studiach Janusza Ziółkowskiego oraz Bohdana Jałowickiego i Ewy Kaltenberg-Kwiatkowskiej (Ziółkowski 1965; Jałowicki 1968; *Procesy...* 1988). Przypomnieć tu jednak trzeba przede wszystkim powojenne osiągnięcia i wypaczenia koncepcji osiedla społecznego opisane przez Aleksandra Wallisa, jednego z protoplastów socjologii mieszkalnictwa w Polsce (Wallis 1971: 63–85; Wallis 1972; Wallis 1974a; Wallis 1974b: 56–87; Wallis 1978: 6–107; Wallis 1986: 55–70). Znany jest także test Jana Szczepańskiego dotyczący tej problematyki (Szczepański 1976: 5–16).

Wobec zmian ustrojowych w Polsce w okresie powojennym naprawy stosunków zamieszkiwania poszukuje się w związku z pojęciem integracji społecznej, wykraczającym poza doznawaną lokalność. Pojęcie to jest formalnie zgodniejsze z narzuconą ogólnie centralizacją, w tym likwidacją w 1950 r. szczytkowego – kontrolowanego przez rady narodowe – samorządu terytorialnego. Do tak rozumianej integracji społecznej nawiązują wśród prac powojennej polskiej szkoły mieszkaniowej – koncepcja infrastruktury osadniczej, której autorską wykładnię wprowadza w Polsce Adam Andrzejewski, oraz złożenia urbanistyki regionalnej proponowane przez Juliusza Goryńskiego (Andrzejewski 1974a: 138–150; Andrzejewski 1979: 25–38; Goryński 1966: 120–125). Koncepcja infrastruktury osadniczej, o której będzie jeszcze mowa, wykracza poza miejscowe zagadnienia mieszkaniowe i urbanistyczno-architektoniczne. Dotyczy polityki osadniczej rozciągającej się na wymiar regionalny i ponadregionalny. Juliusz Goryński zauważa natomiast, że wraz z obiektywnym wzrostem mobilności społecznej i przestrzennej ludności idea więzi społecznej sprowadzona do lokalnych zażyłości sąsiedzkich, rozpatrywana na szerszym społeczno-gospodarczym tle, nie wytrzymuje próby czasu (Goryński 1963: 15–18). Jest tak m.in. w związku z przewagą zatrudnienia w dużych zakładach pracy odległych od miejsc zamieszkania oraz rozwojem komunikacji publicznej osłabiających potrzebę ochrony w małej wspólnotie osiedlowej (Czerwiński 1974: 73–91). Są to w sumie pragmatyczne próby ominięcia luki

powstałej po zaniku samorządu terytorialnego i jego zadań kształtowania przestrzeni zamieszkaney. W tak rozumianej mieszkaniowo-osadniczej integracji społecznej nie przekreśla się wszakże znaczenia lokalnej więzi społecznej, czego materialnym odpowiednikiem jest sprzyjający tej więzi postulat polskiej szkoły badań dotyczący właściwych mikroprzestrzennych relacji mieszkań i podstawowych usług w koncepcji osiedla społecznego oraz osiedlowego samorządu spółdzielczego.

Z późniejszych prac środowiska IGM-IBM, zorientowanych socjologicznie, Lucyna Frąckiewicz w jednej z pierwszych w Polsce monografií poświęconych warunkom mieszkaniowym ludności starszej wiekiem związanym ze środowiskiem zatrudnienia bada również opinie ludności o pożądanym formach zamieszkiwania (Frąckiewicz 1972: 4 i dalsze). Wskazać trzeba również publikację autorstwa Wandy Czeczery powstałą, gdy kadra IGM tworzy pion mieszkaniowy Instytutu Kształtowania Środowiska (Czeczera 1978). W tym okresie Ewa Zalewska z byłego IGM analizuje warunki i preferencje mieszkaniowe w aglomeracji warszawskiej (Zalewska 1982: 38–63). Standard mieszkaniowy z 1974 r. i jego możliwy wpływ na funkcjonowanie gospodarstw domowych stanowi przedmiot socjologicznych badań Juliusza Dominowskiego (były IGM) (Dominowski 1982: 188–212). Zdzisława Jarząbek (były IGM) omawia przejawy kultury mieszkaniowej w nowych osiedlach wielkomiejskich (Jarząbek 1982: 213–242).

Wskazana książka pod redakcją Ewy Kaltenberg-Kwiatkowskiej, autorki spoza IBM-IGM, krystalizuje w 1982 r. socjologię mieszkalnictwa w Polsce. We słowie wstępnym Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska podkreśla znaczenie badań IBM i IGM dla wykształcania się socjologii mieszkalnictwa w Polsce. W wiodącym rozdziale formułuje natomiast główne problemy badawcze tej socjologii (Kaltenberg-Kwiatkowska 1982: 16–37). Pierwszym są potrzeby mieszkaniowe, poziom i sposoby ich zaspokajania, w tym potrzeby grup społeczno-zawodowych, specyficzne potrzeby ludzi starszych wiekiem, samotnych, niepełnosprawnych, młodych małżeństw itp. Dostęp do odpowiednich warunków mieszkaniowych jest drugim socjologicznym problemem mieszkalnictwa, wartością społeczną, której niedostatek odczuwany jest w kategoriach deprivacji. Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska określa następnie trzecie zagadnienie socjologii mieszkalnictwa, tj. zróżnicowania społeczno-przestrzenne w społeczeństwach o strukturze klasowej lub podziałach etnicznych. Zaznacza, że problematyka ta jest tradycyjnie przedmiotem badań ekologii społecznej – jednego z kierunków socjologii miasta. Model jednostki mieszkaniowej jest czwartym zagadnieniem socjologii miesz-

kalnictwa, bowiem zespoły mieszkaniowe nie są prostą sumą budynków, lecz częścią przestrzeni zamieszkiwania. Poszukiwać zatem trzeba wpływu rozwiązań architektoniczno-urbanistycznych na warunki bytowe mieszkańców i ich zadowolenie z życia. Często badanym zagadnieniem jest tu i powinien być zakres oraz stopień więzi społecznych, w tym sąsiedzkich. Wzory użytkowania mieszkań stanowią ostatni z zasadniczych problemów badawczych socjologii mieszkalnictwa wyodrębniający się zarazem w subdyscyplinę nazwaną socjologią mieszkania. Przedmiot socjologii mieszkania wyznaczają badania dotyczące: sposobów wykorzystania i kształtowania mikroprzestrzeni mieszkania przez użytkowników, orientacji na wartości życia rodziny wpływające na sposób użytkowania mieszkania, miejsca i praw członków rodzin w mieszkaniu jako czynnika ich ról społecznych i statusu wewnątrz rodziny. Również badania obejmujące szybkość zmian sposobu użytkowania mieszkań i ich relacji do etapów życia rodziny oraz stopień zadowolenia z układu mieszkań, stwarzanych przez nie warunków mieszkaniowych, a także z przynależności społeczno-kulturowej mieszkańców. Postawy i preferencje w stosunku do rodzajów budownictwa i typów mieszkań oraz co do sposobów użytkowania i aranżacji przestrzeni mieszkania wchodzi również w pole zainteresowań socjologii mieszkania. Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska konkluduje, iż w związku z głównymi problemami badawczymi socjologia mieszkalnictwa służyć winna przybliżeniu mieszkańców do właścicieli, dysponentów i projektantów mieszkań. W konsekwencji, socjologia mieszkalnictwa ma ostrzegać przed nadmiernymi kosztami społecznymi błędnych decyzji w zakresie relacji przestrzeni społecznej i przestrzeni fizycznej (Kaltenberg-Kwiatkowska 1982: 384–395). W aspekcie tym, wśród innych tekstów zawartych tej książce, na szczególną uwagę zasługuje spojrzenie Waldemara Siemińskiego na koncepcje i poglądy w zakresie traktowaniem budynku i osiedla jako przedłużenia funkcji mieszkania (Siemiński 1982: 244–268).

4. Od integracji do spójności społecznej – znaczenie socjologii mieszkalnictwa po 1989 r.

Współczesny międzynarodowy termin „spójność społeczna”, używany w pracach UE, wyrasta z rozwoju idei, badań oraz prób realizacji sprawiedliwości społecznej. Spójność społeczna jest istotnym elementem i celem wspólnotowej polityki spójności (*cohesion policy*), obejmującej także wymiar ekonomiczny i przestrzenny (*Consolidated...* 2002: 103–105;

Zrewidowana... 2004: 1–18; *Agenda* 2007: 1–9). Po 1989 r. w związku z przywróceniem samorządu terytorialnego termin „integracja społeczna” ustępuje w Polsce spójności społecznej rozumianej jako dążenie do dobrobytu całego społeczeństwa, przy minimalizacji nierówności metodami demokratycznymi (*Consolidated...* 2002: 103–105). Idea spójności społecznej polega na próbie spożytkowania organicznych różnic społeczno-gospodarczych i kulturowych na poziomie lokalnym i regionalnym w przestrzeni zamieszkałej w budowaniu sieci powiązań między społecznościami oraz społeczeństwami z zachowaniem ich tożsamości. Jest w istocie małą uświadamianą reakcją na globalizację, która pogłębia – wbrew pozorom – podziały społeczne.

W analogii do zagospodarowania przestrzennego przestrzeń zamieszkała, w tym urbanizacyjna jest przestrzenią nieciągłą, w której znaleźć można tradycyjną lokalną więź społeczną oraz składniki szerszej integracji społecznej. Przestrzeń zamieszkała, w tym urbanizacyjna przekracza rozłączny podział miasto – wieś, a zatem również obszar zainteresowania socjologii miasta i socjologii wsi, a także socjologii obszarów wiejskich (Gorlach 2004: 7–49). Duże jednostki osadnicze i ich obszary funkcjonalne wyznaczają przestrzeń urbanizacyjną, gdzie waga spójności społecznej nabiera znaczenia w związku z postęпами i kosztami urbanizacji uzasadniającymi potrzebę rozpatrywania całej przestrzeni zamieszkiwania, tj. przestrzeni, w której porusza się z różną częstotliwością człowiek (Cesarski 2010a: 55–77). W przestrzeni tej nie niknie jednak charakterystyczna dla więzi społecznej natura sąsiedztwa (Wojtyszyn 2010: 21–82, 149–167). W dobie cywilizacyjnych zagrożeń dla naturalnego środowiska człowieka kultura zamieszkiwania wyznaczana jest stopniem uwzględniania wymogów trwałego rozwoju zrównoważonego, w tym ekologii w kształtowaniu przestrzeni zamieszkałej. Rozwiązywanie wyzwań ekologicznych zależy w znacznym stopniu od cech antropogenicznych zamieszkiwania (Cesarski 2006: 167–181). Przestrzeń urbanizacyjna stwarza największe zagrożenia i szanse w tym zakresie, wywołując konieczność trwałego rozwoju zrównoważonego, którego konstytutywnym członem i jednocześnie nadrzędnym celem jest – oprócz aspektu ekonomicznego i ekologiczno-przyrodniczego – problematyka społeczna, zorientowana dziś na spójność społeczną (tamże).

Rozwój przestrzeni zamieszkałej, w tym zwłaszcza urbanizacyjnej, wyznacza materialne podstawy spójności społecznej. Wspominana Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska stwierdza w związku z tym, że w sferze mieszkalnictwa dziedzictwo przeszłości, tj. przede wszystkim zastany zasób mieszkaniowy i warunki jego zasiedlenia, decydują o poziomie

zaspokajania potrzeb, a strukturalne zmiany w tym zakresie trwają długo (Kaltenberg-Kwiatkowska 2000: 20–25). Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska dodaje w innej publikacji, że skromność aspiracji mieszkaniowych Polaków wynika z doświadczeń, a także z sądów o indywidualnych niewielkich możliwościach sprostania kosztowności mieszkania jako podstawowego dobra materialnego (Kaltenberg-Kwiatkowska 2005: 151–169). A zatem – zauważyć trzeba – cechy ekonomiczne przestrzeni fizycznej wpływają tu na charakter przestrzeni społecznej. Ponadto Ewa Kaltenberg-Kwiatkowska powołuje się na koncepcję współczynnika humanistycznego autorstwa Floriana Znanieckiego, bowiem poza „rzeczywistością obiektywną” przestrzeni istotne są jej wartościowanie i opinie na jej temat oddziałujące na ludzkie zachowania (Kaltenberg-Kwiatkowska 2010: 136–148). Do takiego spojrzenia opowiadającego się za genetycznie złączoną przestrzenią fizyczną i społeczną warunkującą spójność społeczną nawiązują socjologiczne badania ankietowe prowadzone w IGM przez Juliusza Dominowskiego, Elżbietę Świątlik oraz Ewę Zalewską (Dominowski 1991: 9–93; Świątlik 1996: 54–64; Dominowski, Zalewska 1996: 44–53; Dominowski, Zalewska 1999: 100–111; Dominowski 1997: 27–37; Dominowski 1998: 35–49; Dominowski 2000: 23–36; Dominowski 2001: 79–93).

Powstające po 1989 r. w Polsce zamknięte strzeżone osiedla, zwane też osiedlami grodzonymi (Gądecki 2007: 99–112; Gąsior-Niemiec, Glasze, Pütz, Sinz 2007: 5–27; Gądecki 2009), a dosadnie – osiedlami „wspólnych interesów” (Blandy, Parsons 2003: 314–324; Wehrhahn 2003: 302–313), są świadectwem zasadniczych trudności w kształtowaniu zrównoważonych relacji między fizyczną przestrzenią zamieszkiwania a spójnością społeczną (Low 2004: 15; McKenzie 1996: 12). Przyczyną tych osiedli jest forsowanie na wchodzie i zachodzie – mimo powojennych różnic ustrojowych – zbyt szybkiego rynkowego wzrostu ekonomicznego. Wzrost ten potęguje bowiem potrzeby mieszkaniowe i presję na budowanie wielkich zespołów mieszkaniowych, deprecjonując asocjacyjną rolę wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej. Osiedla grodzone są zatem odroczonym w czasie wynikiem wzrostu ekonomicznego wymuszanego przez mechanizmy rynku. Interpretowane są przy tym niekiedy w tekstach z zakresu socjologii miasta jako rzekomy dowód odrywania się przestrzeni społecznej od przestrzeni fizycznej możliwe przede wszystkim za sprawą miejskiej „kreatywnej klasy społecznej” i jej „kapitału kulturowego” wspieranego kapitałem deweloperów. Klasa ta przewodzi bowiem zjawiskom suburbanizacji, gentryfikacji, kultury kontroli, prywatyzacji bezpieczeństwa tak znamienych dla osiedli gro-

dzonych (Cesarski 2010b: 43–58). Łączy swoją tożsamość z posiadaniem przestrzeni społeczno-kulturowej (Gądecki 2009).

Współczesna „bezużyteczność klasy właścicieli kapitału” zmienia socjologiczny akcent opisu różnicowanych możliwości konsumpcji miejskiej przestrzeni zamieszkałej z rozpatrywania klasowego dostępu do kapitału i środków produkcji na lepiej kryjący źródła nierówności społecznych dostęp do konsumpcji indywidualnej (Bidet, Duménil 2011: 230–233). Posiadanie kapitału finansowego i środków produkcji jest niepotrzebne „kreatywnej klasie społecznej” dla realizacji jej interesów sprowadzających się do dużej, wyszukanej konsumpcji wypływającej z jej „kapitału kulturowego”. Klasa ta staje się społeczną siłą destrukcyjnego w dłuższym okresie rozwoju miast (Pasquinelli 2010: 45–59; Harley: 60–84). Przewodzi zatem pośrednio lub bezpośrednio powstawaniu osiedli grodzonych (Cesarski 2010b: 43–58).

Socjologiczne badania osiedli strzeżonych osadzone są w podejściach naukowych związanych z rolą szeroko rozumianej kultury w badaniach miasta. Zawarta jest tam analiza ewolucji wątków kulturowych i ekonomicznych należących do socjologii i antropologii miasta (Gądecki 2009). Ewolucja tych wątków zachodzi, począwszy od pierwiastków wizji antykapitalistycznego społeczeństwa żyjącego w harmonii z przyrodą w wykładni szkoły chicagowskiej do neomarksistowskich inspiracji i dociekań formującej się od lat 80. „szkoły Los Angeles”. Wiodącym problemem tej szkoły jest wpływ nowej akumulacji kapitału na strukturę przestrzenną obszaru zurbanizowanego (Koziełska 2008: 44–56). W tym sensie dorobek socjologii miasta próbuje się łączyć z osiągnięciami antropologii miasta w poszukiwaniu ujęć typu holistycznego opartych na kategorii przestrzeni fizycznej przekształcanej przez człowieka, tj. przestrzeni zamieszkiwania.

Osiedla strzeżone są enklawami dobrobytu mieszkaniowego niemogącymi dać więzi, a tym bardziej szerszej spójności społecznej. Zanurzone są w spektrum różnicowań społeczno-przestrzennych, gdzie obszary marginalizacji i wykluczenia społecznego oraz dyskryminacji przestrzennej stoją na drugim biegunie przestrzeni zamieszkałej. Badania socjologii mieszkalnictwa są istotne także w rozpoznawaniu drugiego bieguna tej przestrzeni. Socjolog znacznie częściej niż polityk społeczny i mieszkaniowy używa narracji, która przeraża się często w szeroko rozumiane opowiadanie lub inną niefikcyjną fabułę. Narracja ta pozwala Monice Oliwie-Ciesielskiej na analizę marginalizacji i gettoizacji w wymiarze fizycznym oraz kulturowym dotyczącym się umysłowości jednostek i grup (Przymeński, Oliwa-Ciesielska 2014: 9–103, 191–199). Umożliwia

analizę interakcji zamieszkujących w kontekście uzmysławianych przez nich dystansów społecznych dotyczących relacji sąsiedztwa, alienacji ubogich i piętna społecznego przekładającego na współegzystowanie w przestrzeni zamieszkiwania oraz stopień poczucia bezpieczeństwa i pomocy. Nieuchronnie sprowadza się to do płaszczyzny fizycznej, czyli do wpływu sytuacji mieszkaniowej na postrzeganie miejsca w społeczeństwie i społeczności, tj. w danej przestrzeni zamieszkania. Ludzie w „gorszym położeniu” mają w znacznym stopniu świadomość piętnującego charakteru swojego ubóstwa związanego z charakterem mieszkania, a w konsekwencji zamieszkania oraz zamieszkiwania (tamże).

5. Socjologia mieszkalnictwa – wyzwania globalne

Propozycja przeorientowania przyszłej płaszczyzny odniesienia socjologii mieszkalnictwa w ujęciu globalnym sięgać musi poza dotychczasowe rozumienie zakresu tej socjologii w Polsce i za granicą. Przekraczać musi zwłaszcza tradycyjne pojmowanie tego zakresu jako elementu socjologii miasta wyznaczanej przestrzenią mieszkania z jednej strony oraz przestrzenią wielkich zespołów mieszkaniowych z drugiej (Jałowicki, Szczepański 2009: 379–390). Wykraczać powinna też poza przedmiot socjologii wsi i obszarów wiejskich, gdzie coraz większego znaczenia nabiera continuum w postaci przestrzeni urbanizacyjnej znoszącej dycho-tomiczny podział na miasto i wieś (Gorlach 2004: 7–49). Wyjść tu można od podjętych w latach 60. przez Adama Andrzejewskiego badań związków mieszkalnictwa z procesami szeroko rozumianej urbanizacji miast i wsi obejmujących przemiany demograficzne i społeczne oraz ewolucję elementów infrastruktury warunkujących bezpośrednio rozwój osadnictwa w różnej skali przestrzennej (*Profesor...* 2001: 179–201, 232–233). Badania w tym kierunku znalazły kontynuację (Andrzejewski, Cesarski, Majchrzak, Matuszewski, Stasiak 1997: 82–106; Cesarski 2008a: 20–23; Cesarski 2008b: 495–517).

Podążając dalej tym torem, rozumienie słowa „mieszkanie” rozszerzyć można do potencjalnych granic zamieszkiwania, czyli granic zamieszkania oraz bywania człowieka zakreślanych trójwymiarową przestrzenią geodezyjną kuli ziemskiej. „Mieszkanie” stanowi wtedy elastyczną formę przestrzeni geograficznej mającej wspólne płaszczyzny z zagospodarowaniem przestrzennym (Goryński 1982: 17–40). Podejście takie nawiązuje do myślenia globalnego, w tym filozoficznego (Heidegger 1977: 316–336),

uzasadnia potrzebę rozpatrywania całej przestrzeni zamieszkiwania. A zatem przestrzeni obejmującej „mieszkanie” w sensie techniczno-budowlanym (konwencjonalnym) i architektoniczno-osadniczym – czyli przestrzeń zamieszkaną – oraz środowisko naturalne przetwarzane przez człowieka i oddziałujące na niego, dopełniające zakres przestrzeni zamieszkiwania (Andrzejewski 1987: 16–19; Cesarski 2001b: 351–366; Cesarski, 2005a: 54–72). Trzonem przestrzeni zamieszkaney są mieszkania konwencjonalne oraz powiązane z nimi relacjami funkcjonalno-przestrzennymi i społecznymi inne podstawowe i wyższego rzędu obiekty infrastruktury osadniczej (Andrzejewski 1974a: 138–150; Andrzejewski 1979: 25–38; Cesarski 1987: 21–37) (zaliczane też do infrastruktury społecznej, komunalnej, a także komunikacyjnej, energetycznej itp.), dające zarazem zatrudnienie. W zakres przestrzeni zamieszkaney wchodzi także przestrzenne struktury osadnicze, w ramach których istnieją inne – poza stwarzanymi przez infrastrukturę osadniczą – miejsca pracy i aktywności publicznej (przedsiębiorstwa, firmy, instytucje, organizacje itp.), które winny znajdować się z kolei w odpowiednich relacjach funkcjonalno-przestrzennych i społecznych z infrastrukturą osadniczą. Przestrzeń zamieszкана składa się określonej w ten sposób infrastruktury i struktury osadnictwa. Tak rozumiana przestrzeń zamieszкана jest identyfikowana i waloryzowana – także w sensie wartości przestrzennej – ze względu na fizyczne zagospodarowanie. Przestrzeń zamieszкана *sensu stricto* to sfera osadnictwa możliwa – w odróżnieniu od przestrzeni zamieszkiwania – do zaobserwowania w praktyce, gdyż związana z istniejącym zagospodarowaniem przestrzennym wpływającym na środowisko naturalne życia człowieka. Zakres i treść przestrzeni zamieszkiwania zbliżają się wtenczas do pojęcia przestrzeni ekologicznej wraz z jej potencjalnością (Kozłowski 2005: 310–329).

Zasygnalizowany tok rozumowania uzmysławia potencjalną fundamentalną rolę polityki mieszkaniowej w sterowaniu rozwojem przestrzeni zamieszkania. Naświetla w związku z tym lepiej przyszłe szersze zadania socjologii mieszkalnictwa w zakresie monitorowania i diagnozowania relacji przestrzeni społecznej i przestrzeni fizycznej. Mieszkania, stanowiące przypisaną osiadłemu człowiekowi najmniejszą obudowaną mikroprzestrzeń, są bowiem konstytutywnym elementem infrastruktury osadniczej. Koncepcja infrastruktury osadniczej ma z kolei istotne walory z punktu widzenia urzeczywistniania trwałego rozwoju zrównoważonego, stanowiąc podstawę prowadzenia polityki osadniczej. W literaturze anglojęzycznej termin „infrastruktura osadnicza” jest od lat stosowany w publikacjach poświęconych polityce osadniczej i osiedlom ludzkim (*human settlements*)

(*An urbanizing ...* 1996: 309 i dalsze; Cesarski 2008b: 495–517). Postawić można tezę o braku w Polsce zintegrowanej polityki osadniczej. Polskie badania sfery osadnictwa mają jednak tradycje nieustępujące pod wieloma względami Europie Zachodniej – sięgające okresu międzywojennego a niekiedy lat wcześniejszych (Cesarski 2001: 143–166). Miarą złożoności i rozległości tej problematyki są m.in. niedostatek powstałych w Polsce opracowań syntetyzujących oraz brak podręcznika polityki osadniczej. Podobna sytuacja dotyczy socjologii osadnictwa, gdzie zdać się trzeba na tłumaczenia wartościowych wszakże pozycji zagranicznych (Castells 1982; Hamm 1990).

Kluczowym dla przyszłej płaszczyzny odniesienia socjologii mieszkalnictwa w ujęciu globalnym jest stwierdzenie, że rozwój infrastruktury osadniczej stanowiący podstawę polityki osadniczej może być istotną platformą w przechodzeniu do autentycznego trwałego zrównoważonego rozwoju. Dotychczasowa koncepcja tego rozwoju wpisuje się istniejący od czasów rewolucji przemysłowej paradygmat wzrostu ekonomicznego z próbami nadania mu tylko bardziej proekologicznego wyrazu. Podstawowe płaszczyzny trwałego zrównoważonego rozwoju: społeczna, ekonomiczna i ekologiczno-przyrodnicza nie mają jednak dostatecznie wypracowanej nadrzędnej płaszczyzny wspólnej. Płaszczyzny wyznaczającej cel nadrzędny, któremu służyć ma trwały rozwój zrównoważony umożliwiający dalszy rozwój cywilizacyjny zorientowany bardziej niż dotychczas na człowieka. Megapłaszczyznę tę ukazuje spojrzenie na sferę osadnictwa, a zwłaszcza na jej dającą się dziś obserwować formę – przestrzeń zamieszkaną. Metodycznym rozwiązaniem przekładającym złożoność przestrzeni zamieszkaną i całej przestrzeni zamieszkiwania na ujęcia operacyjne dotyczące takiej nadrzędnej płaszczyzny może być koncepcja infrastruktury osadniczej. Generalne założenie takiego podejścia metodycznego polega na przeświadczeniu, że efekty gospodarowania ogniskują się w sferze osadnictwa, tj. przejawiają się w przestrzeni zamieszkiwania, a zwłaszcza w przestrzeni zamieszkaną (Cesarski 2012b: 125–149). Tego rodzaju strukturalizacje naukowe poprzedza w wymiarze filozoficznym jednostkowe niefizykalne kreowanie przestrzeni zamieszkiwania poprzez subiektywne przeżywanie duchowe miejsc i wolne przemieszczanie się (Madurowicz 2009: 51–58; Buczyńska-Garewicz 2006: 5–44). Kreowanie takie możliwe jest przez człowieka będącego istotą społeczną, żyjącego w pierwotnej lub lokalnej społeczności, stanowiącej tradycyjne pole obserwacji socjologii związane choćby z pojęciem więzi społecznej.

Użytecznym sposobem analizowania powiązań infrastruktury osadniczej z trwałym rozwojem zrównoważonym jest podejście oparte na analizie systemowej (Quade 1985: 13–55; Straszak 1985: 57–82). Infrastruktura osadnicza spełnia wymogi systemu stanowiącego centralne pojęcie teorii systemów. Analiza systemowa ma szerokie zastosowanie w badaniach nad trwałym rozwojem zrównoważonym dotyczące także nowego paradygmatu tego rozwoju, zastępującego dotychczasowy paradygmat wzrostu ekonomicznego (Clarck, Cruzten, Schellnhuber 2004: 1–28; Magnuszewski 2010: 44–70). Zastosowania analizy systemowej do problematyki trwałego rozwoju zrównoważonego pokazują możliwość formułowania holistycznych modeli systemu, w którym zamieszkujemy (Shaw 1994: 193–214; Soroczynski 2002: 133–138). W ramach tej analizy znaleźć można prace ukierunkowane na koncepcję ekorozwoju, gdzie rozpatrywane spectrum przestrzenne rozpościera się aż do powierzchni kuli ziemskiej (Lyle 1999: 23–124). Kryterium funkcjonalno-przestrzenne, nawiązujące do teorii analizy systemowej, uwydatnia integracyjne właściwości koncepcji infrastruktury osadniczej. Dopomaga również w analizie wzajemnego oddziaływania trzech płaszczyzn trwałego rozwoju zrównoważonego. Wyjątkowa rola infrastruktury osadniczej polega tu na możliwości równoczesnego spełniania funkcji podbudowy oraz funkcji zasadniczego pola urzeczywistniania trwałego rozwoju zrównoważonego.

Gospodarowanie społeczeństw i społeczności sprowadzić można do wymiarów: społecznego, ekonomicznego i przyrodniczo-ekologicznego, które pozbawione wynaturzeń są zarazem składnikami rozwoju zrównoważonego (Auty, Brown 1997: 3–20; Kośmicki 1996: 97–112; Zabłocki 2002: 46–63; Cesarski 2012a: 9–25). Trwanie społeczeństw gospodarujących wymaga efektywnej produkcji oszczędzającej zasoby naturalne oraz umożliwiającej powszechną konsumpcję i pełne zatrudnienie ludności wytwarzającej głównie dobra i usługi podstawowe, sprzyjające poczuciu wspólnoty, ładu oraz równowagi. Cechy te są pożądanymi czynnikami zrównoważonej przestrzeni zamieszkiwania, a zwłaszcza przestrzeni zamieszkaanej. Budynki mieszkalne, obiekty i urządzenia infrastruktury komunalnej oraz społecznej, a także inne elementy infrastruktury osadniczej (np. infrastruktura transportu) są długotrwałym zasobem odtwarzalnym. Zasób ten stanowi materialną bazę zaspokajania głównie podstawowych potrzeb społecznych związanych z osiadłym trybem życia. Pracochłonność powstawania i długowieczność użytkowania, w tym remontowania mieszkań i innych budowlanych składników infrastruktury osadniczej, wymóg ich przystosowania do zmienności sposobu użytkowania oraz tworzenie

rezerw na przyszłe potrzeby, są w zestawieniu z koncepcją trwałego zrównoważonego rozwoju cechami pożądanymi.

Współcześnie, wielowarstwowy rozwój przestrzeni zamieszkalnej, w tym urbanizacyjnej, wyznacza fizyczne ramy spójności społecznej widzianej z ponadpaństwowej perspektywy cywilizacji zachodniej, z tym europejskiej związanej z istnieniem UE. Właściwy zakres przedmiotowy infrastruktury osadniczej i relacje przestrzenne między jej elementami w wymiarze regionalnym (obejmującym skalę międzynarodową) i lokalnym stanowią fundament trwałego rozwoju zrównoważonego. Rozmiary i relacje infrastruktury osadniczej wyznaczają dostępność przestrzeni zamieszkałej oraz standardy jej użytkowania decydujące o powodzeniu trwałego zrównoważonego rozwoju. W strategii „Europa 2020” oraz w innych dokumentach UE z nią związanych nie operuje się jednak terminem „infrastruktura osadnicza”. Brakuje stwierdzeń dotyczących funkcjonalno-przestrzennych relacji rodzajów tej infrastruktury, ich rozmieszczenia, stosunku do innego zagospodarowania przestrzennego oraz czasowych sekwencji powstawania. Głównie z tych powodów polityka spójności społecznej zajmuje w wykładni UE wtórne miejsce w stosunku do stymulacji wzrostu ekonomicznego. Paradygmat wzrostu ekonomicznego nie sprzyja rzeczywistemu równoważeniu przestrzeni zamieszkałej i całej przestrzeni zamieszkiwania w myśl koncepcji zrównoważonego trwałego rozwoju. Trudno więc mówić dziś o gospodarowaniu społecznym i postępach spójności społecznej w wymiarze regionalnym z perspektywy UE (Cesarski 2014b: 35–46).

Przyszła socjologia mieszkalnictwa, przyjmując globalne rozumienie słowa „mieszkanie”, winna zatem inkorporować przedmiot socjologii osadnictwa, tzn. socjologii miast i wsi oraz obszarów wiejskich, wykraczając poza przestrzeń zamieszkaną, w tym urbanizacyjną, czyli sięgając tam, gdzie człowiek bywa – nie mieszkając, lecz zamieszkując. Stać się powinna socjologią przestrzeni zamieszkiwania mogącą znacznie donioślej przestrzegać – w sytuacji kryzysu praktycznego oddziaływania nauk społecznych przy postępującym neoliberalizmie ekonomicznym – przed wykazującymi tendencję do wzrostu nadmiernymi kosztami rozwoju cywilizacyjnego związanymi z błędnymi decyzjami w zakresie relacji przestrzeni społecznej i fizycznej.

Trwały rozwój zrównoważony stanowi nieosiągalną w pełni perspektywę, którą rozpatrywać można jedynie w kategoriach szans. Wobec dużego oporu materii polityczno-biznesowej potrzebne są działania oparte na oddolnej wrażliwości ekologicznej i poczuciu sprawiedliwości społecznej, w tym międzypokoleniowej. Nie nikną więc tradycyjne lokalne

punkty odniesienia socjologii mieszkalnictwa i osadnictwa. Socjologia ta przekształcająca się w socjologię przestrzeni zamieszkiwania zyskać musi jednak znacznie szerszy zakres.

Bibliografia

Agenda Terytorialna. W kierunku bardziej konkurencyjnej i zrównoważonej Europy zróżnicowanych regionów, (23/24 maja 2007), Nieformalne Spotkanie Ministrów ds. Rozwoju miast i spójności terytorialnej, Lipsk.

Andrzejewski A., Cegielski J., (1950), *Stosunki mieszkaniowe w Warszawie. Wyniki ankiet o sytuacji mieszkaniowej pracowników w latach 1946–48*, Warszawa, PWG.

Andrzejewski A., (1974a), *Infrastruktura społeczna, jej rola i miejsce w układzie osadniczym*, w: *Gospodarka komunalna i mieszkaniowa i jej rola w społeczno-ekonomicznym rozwoju kraju*, „Monografie i Opracowania” nr 30, Warszawa, SGPiS.

Andrzejewski A., (1974b), *Sytuacja mieszkaniowa w Polsce w latach 1918–1974*, Warszawa, PWE.

Andrzejewski A., (1979), *Związek infrastruktury społecznej z rozmieszczeniem mieszkalnictwa oraz infrastruktury osadniczej*, w: *Kształtowanie infrastruktury społecznej w Polsce w latach 1971–1980 oraz uwarunkowania i przesłanki jej rozwoju w latach 1981–1985*, Gdańsk, KPPiPS PAN, INP UG.

Andrzejewski A., (1987), *Polityka mieszkaniowa*, Warszawa, PWE.

Andrzejewski A., Cesarski M., Majchrzak M., Matuszewski J., Stasiak A., (1997), *Kierunki badań nad mieszkalnictwem i osadnictwem w latach 1953–1992*, w: A. Zalewski (red.), *Samorząd terytorialny i mieszkalnictwo w badaniach naukowych i dydaktyce SGH 1906–1995*, „Monografie i Opracowania” nr 423, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH.

An urbanizing world: Global report on human settlements, (1996), Oxford, UN, Centre for Human Settlement Infrastructure and Environment Programme, Oxford University Press.

Auty R.M., Brown K., (1997), *An overview to approaches to sustainable development*, w: R.M. Auty, K. Brown (red.), *Approaches to sustainable development*, London, Routledge.

Bauman Z., (2000), *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa, Sic!

Bauman Z., (2006), *Płynna nowoczesność*, Kraków, Wydawnictwo Literackie.

Bidet J., Duménil G., (2011), *Altermarksizm. Inny marksizm dla innego świata*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Dialog.

Blandy S., Parsons D., (2003), *Gated communities in England: Rules and rhetoric of urban planning*, „Swiss Journal of Geography” nr 4.

L.B., (1929), *Polskie Towarzystwo Reformy Mieszkaniowej*, „Mieszkanie, Dom, Osiedle” nr 1.

Buczyńska-Garewicz A., (2006), *Miejsca, strony, okolice. Przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, Universitas.

- Castells M., (1982), *Kwestia miejska*, Warszawa, PWN.
- Cegielski J., (1957), *Stosunki mieszkaniowe na ziemiach polskich w wieku XIX i na początku XX*, „Prace” nr 20, Warszawa, IBM, Arkady.
- Cesarski M., (1987), *Inwestycje w dziedzinie infrastruktury osadniczej w Polsce w latach 1950–1984*, KPZK PAN, „Biuletyn” nr 133, Warszawa, PWN.
- Cesarski M., (1997), *Problematyka mieszkaniowa i osadnicza w pracach badaczy związanych z WSH-SGH*, w: A. Zalewski (red.), *Samorząd terytorialny i mieszkalnictwo w badaniach naukowych i dydaktyce SGH 1906–1995*, „Monografie i Opracowania” nr 423, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Cesarski M., (2001a), *Kategoria majątku trwałego w badaniach sfery osadnictwa w Polsce*, w: J. Brdulak (red.), *Problemy rozwoju regionalnego* (t. 5), VII Kongres Ekonomistów Polskich – styczeń 2001, Warszawa, PTE, Dom Wydawniczy Bellona.
- Cesarski M., (2001b), *Mieszkalnictwo. Myślenie globalne a przestrzenne wymiary działań w Polsce*, w: J. Osiński (red.), *Globalna gospodarka – lokalne społeczeństwa. Świat na progu XXI wieku*, Warszawa, SGH.
- Cesarski M., (2005a), *Podstawy zamieszkiwania i ich rola w integracji społecznej (myśl polskiej szkoły mieszkaniowej)*, w: *80 lat PTPS – spojrzenie w przyszłość*. PTPS „Biuletyn Informacyjny” nr 1.
- Cesarski M., (2005b), *Polityka i sytuacja mieszkaniowa w Polsce oraz Europie Zachodniej – kierunki, uwarunkowania*, w: L. Frąckiewicz (red.), *Przeszłość i przyszłość polskiej polityki mieszkaniowej*, Warszawa–Katowice, Wydawnictwo „Śląsk”, IP i SS.
- Cesarski M., (2006), *Mieszkalnictwo i osadnictwo w integracji europejskiej – możliwości i bariery*, w: K. Żukrowska (red.), *Integracja europejska – nowe bariery czy trwałe kryzys?*, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH.
- Cesarski M., (2008a), *Kierunki badań i osiągnięcia*, w: Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka, społeczeństwo, przestrzeń w tradycji i badaniach Katedry Samorządu Terytorialnego i Gospodarki Lokalnej SGH, KES 1968–2008*, Oficyna Wydawnicza SGH.
- Cesarski M., (2008b), *Rozwój infrastruktury osadniczej w Polsce w latach 1990–2005 – miary nakładów*, „Studia i Prace KES” nr 15, Warszawa, SGH.
- Cesarski M., (2010a), *Przestrzeń urbanizacyjna a spójność społeczna – aspekty materialne*, w: L. Gilejko, B. Błaszczuk (red.), *Spójność społeczna na poziomie lokalnym*, seria: *Lokalizm, regionalizm, globalizm* t. V, Pułtusk, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora.
- Cesarski M., (2010b), *Refleksje na marginesie książki Jacka Gądeckiego o osiedlach grodzonych w Polsce*, „Człowiek i Środowisko” nr 1–2.
- Cesarski M., (2012a), *Infrastruktura osadnicza w gospodarce regionalnej – kwestie równoważenia rozwoju*, „Studia i Prace KES” nr 3.
- Cesarski M., (2012b), *Od funkcjonalnego mieszkania ku zrównoważonej przestrzeni zamieszkiwania – rola infrastruktury osadniczej*, „Studia i Prace KES” nr 10.
- Cesarski M., (2013a), *Kryzys istoty kapitalizmu*, „PRZYSZŁOŚĆ: Świat – Europa – Polska” 2013 [2(28)] Biuletyn Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy prezydium PAN, Warszawa, PAN Warszawska Drukarnia Naukowa.
- Cesarski M., (2013b), *Polityka mieszkaniowa w Polsce w pracach naukowych 1918–2010. Dokonania i wpływ polskiej szkoły badań*, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH.

- Cesarski M., (2013c), *Powojenna polityka mieszkaniowa w Europie Zachodniej – sektor publiczny a paradygmat wzrostu ekonomicznego*, w: J. Osiński (red.), *Kryzys, niepewność i niestabilność we współczesnej Europie*, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH.
- Cesarski M., (2014a), *Publiczna socjalna pomoc mieszkaniowa – losy, rozwiązania i treść*, „Studia i Prace” KES nr 1.
- Cesarski M., (2014b), *Zrównoważona przestrzeń zamieszkiwania platformą regionalnej spójności społecznej – kontrowersje wokół perspektywy UE*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” nr 24(1).
- Clark W. C., Cruzten P. J., Schellnhuber H. J., (2004), *Science for global sustainability: towards new paradigm*, w: H. J. Schellnhuber, P.J Crutzen, W.C. Clark, M. Claussen, H. Held (red.), *Earth system analysis for sustainability*, Berlin, The MIT Press, Freie Universität.
- Consolidated Version of the Treaty Establishing the European Community*, (2002), „Official Journal of the European Communities”, C 325/33.
- Czeczterda W., (1978), *Potrzeby i preferencje mieszkaniowe gospodarstw domowych*, Warszawa, IKŚ.
- Czekaj K., (2007), *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Katowice, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfańtego.
- Czerwiński M., (1974), *Życie po miejsku*, Warszawa, PIW.
- Desol Ch., (2003), *Esej o człowieku późnej nowoczesności*, Kraków, Znak.
- Dominowski J., (1982), *Nowy standard mieszkaniowy a funkcjonowanie gospodarstw domowych*, w: E. Kaltenberg-Kwiatkowska (red.), *Mieszkanie – analiza socjologiczna*, Warszawa, PWE.
- Dominowski J., (1991), *Postulaty mieszkańców w zakresie rozwiązań mieszkań, budynków i zespołów mieszkaniowych*, Warszawa, IGM.
- Dominowski J., (1997), *Aspiracje mieszkaniowe młodych Polaków*, „Sprawy Mieszkaniowe” nr 1.
- Dominowski J., (1998), *Sytuacja i potrzeby i aspiracje mieszkaniowe młodych małżeństw*, „Sprawy Mieszkaniowe”.
- Dominowski J., Zalewska E., (1996), *Gospodarstwa domowe w małych i dużych mieszkaniach (wyniki badań IGM)*, „Sprawy Mieszkaniowe” nr 2.
- Dominowski J., Zalewska E., (1999), *Z badań wspólnot mieszkaniowych*, „Sprawy Mieszkaniowe” nr 4.
- Dominowski J., (2000), *Warunki mieszkaniowe w domach opieki dla osób starszych*, „Sprawy Mieszkaniowe” nr 3-4.
- Dominowski J., (2001), *Sytuacja i warunki mieszkaniowe osób starszych w miastach*, w: H. Zaniewska (red.), *Mieszkania starszych ludzi w Polsce. Sytuacja i perspektywy zmian*, Warszawa, IGM.
- Frampton K., (2001), *Le Corbusier (World of Art)*, London, Thames & Hudson, London.
- Frąckiewicz L., (1972), *Warunki i potrzeby mieszkaniowe ludzi starych w miastach województwa katowickiego*, Warszawa, IGM, „Materiały i Studia” nr 7/221/72.
- Friedewald B., (2009), *Bauhaus*, tłum. Ch. Shuttleworth, Prestel, Munich–New York.
- Gądecki J., (2007), *„Za murami” – krytyczna analiza dyskursu na temat osiedli typu gated communities w Polsce*, w: B. Jałowicki, W. Łukowski (red.), *Gettoizacja polskiej*

przestrzeni miejskiej, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar” i Wydawnictwo SWPS „Academica”.

Gądecki J., (2009), *Za murami. Osiedla grodzone w Polsce – analiza dyskursu*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Gąsior-Niemiec A., Glasze G., Pütz R., Sinz D., (2007), *Grodzenie miasta: casus Warszawy*, „Studia Regionalne i Lokalne” nr 30.

Giedion S., (1968), *Przestrzeń, czas, architektura. Narodziny nowej tradycji*, Warszawa, PWN.

Gorlach K., (2004), *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.

Goryński J., (1963), *Problemy urbanistyki w świetle współczesnej urbanizacji*, KPZR „Biuletyn” nr 29.

Goryński J., (1966), *Urbanizacja, urbanistyka i architektura*, Warszawa, PIW.

Goryński J., (1982), *Polityka przestrzenna*, Warszawa, PWE.

Grata P., (2013), *Polityka społeczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Habermas J., (2000), *Filozoficzny dyskurs nowoczesności*, Kraków, TA i WPN Universitas.

Habermas J., (2008), *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

Harley D., (2010), *Sztuka renty. Globalizacja, monopol i utowarowienie kultury*, w: *Ekonomia kultury. Przewodnik krytyki politycznej*, Warszawa, Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

Hamm B., (1990), *Wprowadzenie do socjologii osadnictwa*, Warszawa, KiW.

Heidegger M., (1977), *Budować, mieszkać myśleć w: M. Heidegger, Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*, Warszawa, Czytelnik.

Heyman Ł., (1976), *Nowy Żoliborz 1918–1939. Architektura-Urbanistyka*, Wrocław, PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Horkheimer M., Adorno T.W., (1994), *Dialektyka oświecenia. Fragmenty filozoficzne*, Warszawa, IFiS PAN.

Jałowicki B., (1968), *Osiedle i miasto – socjologiczno-urbanistyczne studium jednostek mieszkaniowych Wrocławia*, Warszawa, Arkady.

Jałowicki B., Szczepański M.S., (2009), *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.

Jarząbek Z., (1982), *Kultura mieszkaniowa w nowych osiedlach wielkomiejskich*, w: E. Kaltenberg-Kwiatkowska (red.), *Mieszkanie – analiza socjologiczna*, Warszawa, PWE.

Kaltenberg-Kwiatkowska E., (1982), *Mieszkanie, sprawy ważne i sprawy dyskusyjne*, w: E. Kaltenberg-Kwiatkowska (red.), *Mieszkanie – analiza socjologiczna*, Warszawa, PWE.

Kaltenberg-Kwiatkowska E., (1982), *Społeczne problemy mieszkalnictwa i socjologia mieszkania*, w: E. Kaltenberg-Kwiatkowska (red.), *Mieszkanie – analiza socjologiczna*, Warszawa, PWE.

Kaltenberg-Kwiatkowska E., (2000), *Polacy o problemie mieszkaniowym – opinie i postawy*, Warszawa, SSiIS.

- Kaltenberg-Kwiatkowska E., (2005), *Warunki mieszkaniowe w świadomości społecznej*, w: L. Frąckiewicz (red.), *Przeszłość i przyszłość polskiej polityki mieszkaniowej*, Katowice, Wydawnictwo „Śląsk”.
- Kaltenberg-Kwiatkowska E., (2010), *Stara zabudowa w świadomości społecznej – opinie i postawy wobec jej rewaloryzacji*, „Problemy Rozwoju Miast” nr 3.
- Kanth R.K., (1993), *Introduction: the overview of development studies*, w: R.K. Kanth (red.), *Paradigms in economic development: classic perspectives, critiques and reflections*, New York, M E Sharpe Inc.
- Kośmicki E., (1996), *Koncepcja zrównoważonego rozwoju*, „Nauka” nr 2.
- Kozielska B., (2008), *Współczesne koncepcje rozwoju metropolii w kontekście paradygmatu miast globalnych*, Katowice, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych (maszynopis).
- Kozłowski S., (2005), *Przyszłość ekorozwoju*, Lublin, Wydawnictwo KUL.
- Krzczkowski K., (1939), *Kwestia mieszkaniowa w miastach polskich*, Warszawa, Związek Miast Polskich.
- Krzczkowski K., (1947), *Polityka społeczna. Wybór pism*, Łódź, PISS.
- Krzywicki L., (1892a), *Kwestia mieszkań we Francji*, „Gazeta Polska” nr 68.
- Krzywicki L., (1892b), *Nowy projekt*, „Gazeta Polska” nr 2.
- Krzywicki L., (1892c), *Rozwój miast*, „Prawda” nr 9.
- Krzywicki L., (1898), *Dwa wzorcowe miasta: Miasto zdrowia i miasto moralności. (Dwie najnowsze utopie)*, „Przegląd Tygodniowy” nr 5.
- Krzywicki L., (1957), *Pierwociny więzi społecznej*, Dzieła T. 1, Warszawa, PWN.
- Krzywicki L., (1962), *Dzieła*, t. 6, Warszawa, PWN.
- Low S., (2004), *Behind the gates*, New York, London, Routledge.
- Lyle J.T., (1999), *Design for human ecosystems: landscape, land use, and natural resources*, Washington, Island Press.
- Madurowicz M., (2009), *Hermeneutyka miejsca w świetle fenomenologii przestrzeni*, w: *Fenomen genius loci. Tożsamość miejsca w kontekście historycznym i współczesnym*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Magnuszewski P., (2010), *Podejście systemowe*, w: J. Kronenberg, T. Bergier (red.) *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Kraków, Fundacja Sendzimira.
- Mazur E., (1993), *Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa 1921–1939. Materialne warunki bytu robotników i inteligencji*, Warszawa, IA i E PAN.
- McKenzie E., (1996), *Privatopia: Homeowner association and the rise of private government*, New Haven, Yale University Press.
- Minkiewicz A., (1999), *Polityka społeczna w środowisku zamieszkiwania (studium więzi społecznej)*, Warszawa, IGS, „Biuletyn” Oficyna Wydawnicza SGH.
- Ossowski S., (1967a), *Organizacja przestrzeni i życie społeczne w przyszłych osiedlach*, w: S. Ossowski, *Dzieła*, t. III, Warszawa, PWN, Warszawa.
- Ossowski S., (1967b), *Ogólne zagadnienia dotyczące współżycia zbiorowego w dzielnicach pracy*, w: Ossowski S., *Dzieła*, t. III, Warszawa, PWN, Warszawa.
- Ossowski S., (1967c), *Urbanistyka i socjologia*, w: Ossowski S., *Dzieła*, t. III, Warszawa, PWN.

- Pasquinelli M., (2010), *Na ruinach miasta kreatywnego: Berlińska fabryka kultury a sabotaż renty*, w: *Ekonomia kultury. Przewodnik krytyki politycznej*, Warszawa, Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Pióro Z., (1982), *Główne nurty ekologii społecznej*, w: Z. Pióro (red.), *Przestrzeń i społeczeństwo. Z badań ekologii społecznej*, Warszawa, KiW.
- Procesy urbanizacji i przekształcenia miast w Polsce*, (1988), B. Jałowicki, E. Kaltenberg-Kwiatkowska (red.), Wrocław, Ossolineum.
- Profesor Adam Andrzejewski i jego dzieło, (Procesy mieszkaniowe, urbanizacyjne i społeczne.) Wybór pism*, (2001), A. Stasiak, M. Cesański (red.), Warszawa, KPZK PAN „Biuletyn” nr 196.
- Property is widely seen as a safe asset. It is arguably the most dangerous of all*, (2011), „The Economist” (March 3).
- Przymeński A., Oliwa-Ciesielska M., (2014), *Publiczna pomoc mieszkaniowa a demarginalizacja społeczna ludności ubogiej*, Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Quade E.S., (1985), *Analiza systemowa: możliwości i ograniczenia*, w: W. Findeisen (red.), *Analiza systemowa – podstawy i metodologia*, Warszawa, PWE.
- Rychliński S., (1935), *Województwo stołeczne, jego obszar i zadania*, „Samorząd Terytorialny” nr 3-4.
- Rychliński S., (1936), *Założenia polityki urbanizacyjnej*, „Samorząd Terytorialny” nr 3-4.
- Rychliński S., (1976), *Wybór Pism*, P. Wójcik (red.), Warszawa, PWN.
- Shaw R.W., (1994), *Sustainable development: applications of systems analysis*, „Science of The Total Environment” nr 149, is. 3.
- Siemiński W., (1982), *Budynek i osiedle jako przedłużenie funkcji mieszkania*, w: E. Kaltenberg-Kwiatkowska (red.), *Mieszkanie – analiza socjologiczna*, Warszawa, PWE.
- Syrkus H., (1976), *Ku idei osiedla społecznego*, Warszawa, PWN.
- Szczepański J., (1976), *Mieszkanie – komentarz socjologa*, Warszawa, Biuletyn OIEiT nr 6.
- Soroczynski T., (2002), *Integrated systems analyses and sustainable development*, w: *1st International Environmental Modelling and Software Society Conference (3)*, Lugano.
- Straszak A., (1985), *Analiza systemowa – metoda bardziej racjonalnego wyboru i decyzji*, w: W. Findeisen (red.), *Analiza systemowa – podstawy i metodologia*, Warszawa, PWE.
- Świetlik E., (1996), *Warunki i zmiany mieszkaniowe rodzin wielopokoleniowych (wyniki badań IGM)*, „Sprawy Mieszkaniowe”.
- Wallis A., (1971), *Socjologiczne aspekty społeczności osiedlowych*, w: A. Wallis, *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*, Warszawa, PIW.
- Wallis A., (1972), *Próba społecznej anatomii mieszkania*, w: *Jednostki mieszkaniowe dziś i jutro*, Warszawa, Materiały i Studia Rady Naukowej CZSBM nr 12.
- Wallis A., (1974a), *Pojęciowy model jednostki mieszkaniowej*, Warszawa, IKŚ.
- Wallis A., (1974b), *Społeczne przesłanki i przyszłość mieszkania*, w: *Mieszkanie przyszłości. Funkcje i rola mieszkania na tle perspektywicznego standardu w roku 2000*, Komitet Badań i Prognoz „Polska 2000”, Warszawa, Ossolineum.

- Wallis A., (1978), *Spoleczne aspekty zespołów mieszkaniowych*, w: *Studia nad osiedlami*, Warszawa, ZW CZSR.
- Wallis A., (1986), *Osiągnięcia i trudności w projektowaniu zespołów mieszkaniowych*, Wrocław, Prace Naukowe IAIU Politechniki Wrocławskiej nr 56.
- Wallerstein I., (2007a), *Analiza systemów – światów. Wprowadzenie*, Warszawa, DIALOG.
- Wallerstein I., (2007b), *Europejski uniwersalizm. Retoryka władzy*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Wehrhahn R., (2003), *Gated communities in Madrid: zur funktion von mauern im europäischen kontext*, „Swiss Journal of Geography” nr 4.
- Wojtyszyn B.J., (2010), *Dostępność sąsiedzka i jej zgeometryzowana struktura przestrzeni zurbanizowanej*, Wrocław, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
- Zabłocki G., (2002), *Rozwój zrównoważony. Idee, efekty, kontrowersje*, Toruń, Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Zalewska E., (1982), *Warunki i preferencje mieszkaniowe ludności aglomeracji warszawskiej*, w: E. Kaltenberg-Kwiatkowska (red.) *Mieszkanie – analiza socjologiczna*, Warszawa, PWE.
- Ziółkowski J., (1965), *Urbanizacja, miasto, osiedle. Studia socjologiczne*, Warszawa, PWN.
- Znaniecki F., (1928), *Socjologiczne postawy ekologii ludzkiej*, Poznań, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 1.
- Zrewidowana strategia spójności społecznej*, (2004), Europejski Komitet Spójności Społecznej, Strasburg, CDCS nr 10.

Adres Autora:

dr hab. Maciej Cesarski, prof. SGH

Szkoła Główna Handlowa

Kolegium Ekonomiczno-Społeczne

02-520 Warszawa, ul. Wiśniowa 41

Sociology of housing in Poland – its genesis, development and future

Abstract

The sociology of housing is understood as a study on the functioning and changes of communities and societies associated with living space and inhabited one, in particular. The article underlines the importance of the beginnings and development of Polish sociology of housing in the field of its social and physical space relation, mainly through spatial development planning. The purpose

of the article is to show the genesis and the achievements of the sociology of housing in Poland, linked to the history and determinants of housing policy in Poland and Western Europe, as well as proposals for its future reorientation in global terms. Its future role may be associated to the fact that the development of settlement infrastructure, which is the basis of settlement policy and the core of which is housing, can be an important platform in the transition to an authentic sustainable development. The settlement infrastructure concept has some significant advantages for sustainable development by balancing the living, and, more broadly, inhabited space development. That statement leads to the conclusion about the potential fundamental role of housing policy in controlling the development of living space and, therefore, future broader tasks of housing sociology in the field of monitoring and diagnosing the relations of social and physical space. Then the future sociology of housing should encompass the object of the sociology of settlement, i.e. urban and rural sociology, going beyond inhabited space, including urbanisation space. It should become the sociology of entire living space.